

Türk Sanatının 40 Yıllık Hafızası: Zeynep Rona Arşivi'nin Öyküsü

30/10/2013 / skopbülten / Zeynep Rona

Kırk yıl önce bir sanatçıyla ilgili bir araştırma yapmak isterseniz iğneyle kuyu kazmak zorundaydınız. O zamanlar şimdiki gibi sanatçı monografileri yoktu, sanat dergileri yeni yeni çıkmaya başlamıştı, galeriler de öyle. Var olan birkaç galeride açılan sergilere ender olarak bir “broşürcük” eşlik ederdi. Gazetelerde de sanat haberleri çok yaygın değildi. Bugün öyle ya da böyle neredeyse 15-16 günlük gazetede sanatçılar ve sergilerle ilgili haber bulabilirsiniz. Magazin haberlerinin satır aralarında bile sanatçı/sergi/galeri/sanat piyasası vb bilgilere ulaşmanız mümkün. Ayrıca magazin haberleri, sanatçının “kimliği”ne ilişkin çok önemli ipuçları da vermekte. Eğer 40 yıldır her gün, kesintisiz çıkan bütün gazetelerden ve dergilerden “sanat” haberlerini taramak gibi bir uğraşınız olmuşsa bu tür geriye dönük, onlarca genelleme yapıp -ki bunların çoğu geçerlidir- eğlenebilir, çevrenizdekileri eğlendirebilirsiniz.

Yıllarca Zeynep Rona Arşivi olarak anılan, 2012 sonbaharından beri de Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi bünyesinde yeniden yapılandırılmaya çalıştığımız bu arşivin, 1970’lerden bu yana çok uzun bir öyküsü olsa da, amacı “tek”ti. Yıllarca normal çalışma hayatıma paralel olarak basındaki sanat haberlerini taramaya, kesmeye, biriktirmeye ve arşivlemeye devam ettim. Amaç Türkiye’de sanat alanında yapılanları olabildiğince eksiksiz belgeleyebilmektir. Ancak bu belgeleme sonucunda bir bellek edinebileceğimize ve sonrasında güzel sanatlar alanında nerede durduğumuzun hesabını yapabileceğimizi düşünüyordum, yani ileride yeni bir Türk sanatı tarihi yazımına kaynak oluşturabilecek bir alt yapı hazırlamaya çalışıyordum. Sanat ansiklopedilerinde yazarlık ve editörlük yapmak ya da *Türkiye Sanat Yıllığı* projesi gibi el attığım bütün çalışmalarda amacım “belgelemek” oldu. Yıllar içinde arşivim sürekli genişledi, binlerce belgeyi, sanat dergisini, broşürü ve katalog-kitabı kapsar hale geldi. Bir süre sonra “bu yazı sende var mı?” soruları başladı. O zaman biriken malzemeyi hem benim, hem de başkalarının kullanabilmesi için mutlaka bir sistem içinde sınıflandırmam gerektiğini anladım. Kütüphanecilik sistemlerine aşındım, ama yavaş yavaş biriktirme alanımın çok genişlemiş olduğunu ve standart bir sistemi uygulayamayacağımı gördüm. Konular giderek çeşitlenmiş olsa da hepsi birbiriyle ilgiliydi, adeta hepsi iç içe geçiyordu, örneğin bir sanatçıyı araştırırken, dahil edildiği karma sergilere, kazandığı yarışmalara, portföyünün bulunduğu galerilere, satışa çıkan yapıtlarına da ulaşmak gerekecekti.

Konular, belge türleri ve sistemin oluşması

Biriken çok çeşitli belgeyi (gazete kesikleri, davetiyeler, basın bültenleri, özgeçmişler, sanatçı metinleri) ve basılı malzemeyi (broşür, katalog, sanatçı kitapları ve dergiler) bu kadar geniş bir kapsam içinde anlamlı bir sistem içinde sınıflandırabilmek ancak deneme-yanılma yöntemiyle mümkün olabilir diye düşündüm. İşe, konuları belli başlı başlıklar altında gruplayarak başladım, ana başlıkları belirledikten sonra malzeme akışı süresince bu başlıkların yetmediğini, bunları daha ayrıntılandırmam ve yeni başlıklar eklemem gerektiğini gördüm ve tabii arşivi birkaç kez sil baştan düzenlemem gerekti. Sözünü ettiğim yıllarda bu işi bilgisayar aracılığıyla yapmama imkân yoktu. Sanatçı belgelerini, daha iyi koruyabilmek amacıyla kâğıtlara yapıştırdıktan sonra sarı zarflara yerleştiriyor, onları da alfabetik olarak kutulara yerleştiriyordum. Ayrıca bir de kartoteks sistemi oluşturmaya başladım. Dergilerde sanatçılarla ilgili yazılar çıktıkça o sanatçı adına çıkarttığım karta derginin künyesini yazdım ve onları da alfabetik olarak sıraladım. Birisi bir sanatçıyı aradığı zaman önce zarfını alıyor, sonra da kartına bakarak hakkında yazı çıkan dergilere ulaşıyordu. Diğer belgeleri de gene kâğıtlara yapıştırarak konusuna göre alfabetik olarak klasörlere yerleştiriyordum. Bu nedenle 1970'lerden 2005'in sonuna değin biriktirdiğim malzemenin bilgisayar kayıtları mevcut değildir. Yalnızca sanatçı listesi, zarfın içinde kaç belge olduğu ve binlerce karttan oluşan bir kartoteks vardır.

2005'in sonunda İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin bu arşivi santralistanbul projesi içinde yapılandırmam ve geliştirmem istendiğinde durum böyleydi. Öncesinde arşiv evimde zaten kullanıldığı için sistem yerine oturmuş, kullanılabilirliğini de kanıtlamıştı. 1 Ocak 2006 tarihini başlangıç olarak alarak arşivi santralistanbul çerçevesinde sürdürmeye başladım, ama henüz merkez inşaat halinde olduğu için evdeki bölümünü evde korumaya devam ettim. Yeni bir süreç başlamıştı, konu başlık listesini gözden geçirdim ve öncesinde arşive katmak istediğim, ama bir türlü doğru yerini bulamadığım bazı haberler için listeye iki yeni başlık ekledim: Malzeme / türler ve Kentler. Bu başlıkları ekledikten sonra dışarda kalan belge neredeyse hiç olmadı, sorun çözülmüştü. Birkaç örnek vermek gerekirse "fotoğrafçılık"la ilgili genel bir yazıyı, "kum heykelleri", "atık malzemeler"le yapılan ya da "engelliler" in açtıkları sergileri bu ana başlık altında toplayabiliyordum. Kentler başlığının da ne kadar işe yaradığını özellikle İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti olduğu zaman gördüm. Bu bağlamda yapılan, ama yukarıdaki başlıkların hiç birinin altına girmeyen sanatsal etkinlik haberlerini İstanbul altbaşlığı çözdü. Geçtiğimiz aylarda Gezi Parkı direnişi sırasında yapılan çeşitli performansları ve sanatsal üretimini de "İstanbul" dosyasına yerleştirebildim. Kentler altında grupladığım diğer haberlerse, o kentte açılması düşünülen bir kültür merkezi, bir sanat festivali ya da benzeri türde gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, devam edip etmeyeceği haberden oluşuyor. Bunlar gerçekleşip, süreklilik kazanırlarsa da ait oldukları ana başlık altında yeni bir başlık olabiliyorlar. Görüleceği gibi bu gruplama daha da genişlemeye ve eklenilene elverişli, özellikle de Malzeme / türler başlığı. Örneğin, sanatsal etkinliklerinin giderek sanal ortamda yaygınlaşması, yakın bir zamanda "sanal sanat" altbaşlığını koymama yol açtı.

Daha fazla ayrıntıya gitmeden aşağıda belirtilen 18 grubun tek bir sistem altında nasıl birleştirilebildiğini anlatmak isterim.

- Sanatçılar (Türkiye'de sergi açan bütün sanatçılar - yabancılar dahil)

- Karma sergiler (Yurtiçinde açılanlar, yurtdışından gelen ve yurtdışına giden karma sergiler)

- Bienaller / trienaller / büyük sergiler

- Fuarlar

- Müzeler / müzecilik

- Galeriler / sanat kurumları / kültür merkezleri vb

- Sanat eğitimi veren kurumlar / modeller / çocuklara ve gençlere yönelik sanat çalışmaları

- Kültür Bakanlığı / kültür politikaları / kurullar

- Vakıflar / dernekler / meslek birlikleri / sanatçı inisiyatifleri / sivil toplum kuruluşları

- Sanata destek / sponsorluk / sigorta / telif hakları

- Genel değerlendirmeler / eleştirmenler / küratörler / sanat yazarları

- Yarışmalar / ödüller

- Sempozyumlar / festivaller gibi düzenli yapılan kapsamlı süreli etkinlikler

- Koleksiyonlar / koleksiyonculuk

- Müzayedeler / sanat piyasası

- Kayıp, çalıntı ve sahte sanat yapıtları / sansür / müstehcenlik / yapıt tahribatı / ekspertiz / onarım vb teknik konular

- Malzeme / türler

- Kentler

Arşivin ilk kurumsallaşma girişimi olan santralistanbul döneminde (1 Ocak 2006 - 31 Haziran 2010) belgeler işlem görüp dosyalara kaldırılmadan önce bilgisayar girişleri yapılmaya başladı. Belge takibi yapabilmemiz için her belgenin kendisine ait özel bir numarası olması gerekiyordu, dolayısıyla sistemi “envanterleştirmek” gerekiyordu. Bunun için grup (ana konu başlığı) numarası / altbaşlık kodu / giriş numarası biçiminde üçlü bir kodlama geliştirdik.

Bütün belgeler (kesikler A4 / A3 kâğıtlara yapıştırılmış) ve etiketlenmiş (kodları ve künyeleri yazılmış) olarak işlemden geçirildikten sonra, poşetler içinde askılı dosyalara yerleştirilmeden önce ayrıntılı bilgisayar kayıtları tutulmaya başlandı. Bu dörtbuçuk yıl içinde 50 binden fazla belge arşivledik.

Arşivin ilk “kurumsallaşma” serüveni sona erdikten sonra, üniversite arşivi bütün donanımlarıyla birlikte bana devretti. Bu süre içinde ben yeniden evde tek başıma arşivi sürdürmeye devam ettim. Günün birinde bir kamusal kurum bünyesinde yeniden kurumsallaşacağını tahmin ediyordum, ama zor ve yorucu bir süreçti. Çevremden çok destek gördüm, benim için gazete biriktiren, kesmeme yardım eden dostlarım ve gençler oldu, birkaç kez durdurmanın eşiğine geldim, ama bırakamadım.

2012 yılı içinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Resim-Heykel Müzesi’nin yeni yerine taşınması ve projelendirilmesi gündeme geldiğinde arşivi de bu projeye dahil etmek istedi. Eylül 2012’de Bilgi Üniversitesi depolarında korunan belgeleri MSGSÜ Bomonti Yerleşkesi’ne taşıdık, amaç bütün belgeleri müze açılmadan biraraya getirerek arşivi yeniden kurumsallaştırmak. Yaklaşık bir yıldır gönüllü öğrencilerin çabalarıyla santralistanbul’dan devraldığım belgeler ile evimdeki belgeleri, dergileri, kitapları bir kurulum planı doğrultusunda aşama aşama birleştirilme çalışmalarını sürdürüyoruz. Birleşme süreci bir süre daha devam edecek gibi görünüyor, ama bu arşivin kullanıma açık olmadığı anlamına gelmiyor, haberdar olanlar sık sık hem Bomonti’nin, hem de benim evimin kapısını çalıyor.

Kullanım

Bu arşiv ilk oluşmaya başladığı 1970’lerden beri isteyenlere hep açık oldu. Bunların çoğu tabii ki sanat tarihi öğrencileriydi. Santralistanbul döneminde en yoğun olarak, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı desteği ile İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Türkiye Bilimler Akademisi tarafından yürütülen *İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri 2010 Projesi* kapsamında kullanıldı, birkaç doktora öğrencisi tez araştırmalarını buradaki belgelerle destekledi. Arşivin bizzat konu alındığı iki yüksek lisans tezi hazırlandı.[1]

Arşivde ağırlıklı olarak sanatla ilgili / ilintili belgeler olmasına karşı farklı dallarda çalışan kişilerin de farklı anlamlarda bu belgelerden yararlanması mümkün. Örneğin bir iletişim öğrencisi yazılı basında yer alan sanat haberlerine ne tür başlıklar verildiği, kaçınıcı sayfada yer aldığı, haberlerin (ajanda da yer alsa bile) bilgilendirici olup olmadığı konusunu biçimsel olarak irdelerken bir sosyoloji öğrencisi bunlardan farklı istatistikler elde edebilir, konuyu toplumbilimsel açıdan değerlendirebilir. Bir grafik tasarım öğrencisiyse gerek gazetelerin, gerek diğer belgelerin geçirdiği biçimsel değişimleri, örneğin 1970'lerde sergi açılış davetiyelerinin yazı karakteri ve biçim açısından "düğün davetiyeleri"ni anımsattığını, gün ve ayın yazılmasına karşın yılın atlandığını, kullanılan malzeme ve baskı tekniklerini, günümüze yaklaştıkça basılı malzemenin ne kadar azaldığını, yerini elektronik davetiyelere bıraktığını gözlemleyebilir, bunlardan ilginç araştırma konuları çıkarabilir.

Bu arşivin bir başka özelliği de çıkan sanat haberleri arasında seçim yapılmadan tümünün alınmasıdır. Bir başka deyişle galeri ya da sanat merkezi gibi kurumların ya da özel arşivlerin seçici yaklaşımının benimsenmemiş, bilgi içeren kısacık bir haber bile arşivlenmiştir. Amaç seçimi kullanıcıya bırakmak, ona önceden sınırlandırılmamış bir seçki sunabilmektir. Ayrıca eğer bir gün Türk sanat tarihinin yeniden yazılması söz konusu olursa araştırmacıların tarafsız ve kapsayıcı bir birikimden yararlanması gerekir. Örneğin Türkiye'de belli bir zaman diliminde gözde olan sanatçıların hâlâ gündemde olup olmadığını da ancak tarafsız bir kaynağı inceleyerek görebiliriz. Zaten arşivler de geriye dönük bilimsel araştırmalara kaynaklık etmek için kurulmazlar mı? Bu arşiv kapsamı içinde MSGSÜ'ye bağışladığım bir başka önemli koleksiyon da, 1965-84 arasını kapsayan *Cumhuriyet* gazeteleridir. Bunların da içerik taramaları tamamlanmış ve sanatla ilgili yazıların başlık ve künyeleri bilgisayara girilmiştir.

1970'lerden beri her gün yeni belgelerle genişleyen bu arşivin sürekli[2] kılınabilmesi büyük önem taşır. Arada kesinti olmaması, devamlı güncellenmesi ve kayıtların özenle ve doğru tutulması güvenilirliğini artırır. Ancak bir yandan da günümüz koşullarına uygun bir gelişme izlemelidir. Dolayısıyla kurulum sürecinin ardından arşivin ileriye yönelik nasıl bir yol izleyeceği, nasıl geliştirileceği, kullanımının nasıl yaygınlaştırıp erişimin kolaylaştırılacağı üzerine projeler üretmek gerekir. Belki de ilk yapılması gereken bilgisayar kayıtlarının oluşturduğu listeleri bir veritabanına dönüştürerek TPSA'da olduğu gibi internet ortamına aktarılması olacaktır. Ardından bu belgelerin taranarak internet ortamından okunmasının sağlanması gerekir. İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde bu doğrultuda bir çalışma başlamış,[3] 8 bin belge taranmış, ama sonrasında proje iptal edilmiştir. Bu kapsamdaki bir arşiv için kuşkusuz bu büyük bir projedir ve tek başına üstesinden gelinmesi pek de gerçekçi görünmemektedir. Dileğimiz böyle bir projenin Türkiye için önemini anlaşılması ve desteklenmesidir.

[1] Behiye Bekem, Türkiye’de Görsel Sanat Kaynaklarının Arşivlenmesi İçin Model Çalışması, Marmara Üniversitesi Türkiyet Araştırmaları Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2011; Hadiye Begüm Kurç, Sanat Arşivleri İçin İletişim ve Stratejik Plan Çalışması Zeynep Rona Sanat Arşivi Örneği, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültür Yönetimi Yüksek Lisans Programı, 2013: <http://www.eskop.com/skopbulten/tezler-sanat-arsivleri-icin-iletisim-ve-stratejik-plan-calismasi-zeynep-rona-sanat-arsivi-ornegi/1577>

[2] 1990’da kurulan Bilkent Türk Plastik Sanatlar Arşivi ((TPSA), 2006’dan bu yana güncellenmemekte, ancak var olan kataloglanmış 45 dolayındaki belgenin listelerine internet üzerinden ulaşılabilir (http://www.library.bilkent.edu.tr/tpsa.htm)

[3] Bkz. Behiye Bekem, Yüksek Lisans Tezi, s. 27-31.

Çağdaş Türk Sanatı, arşivcilik